

Martin Previšić

(Studij povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

DJELOVANJE “IBEOVACA” NA PODRUČJU SLAVONSKOGA BRODA 1948.-1955.

UDK 327.8(497.5 Slavonski Brod)"1948/1955"(093)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14. 1. 2010.

U članku se, na osnovi dokumenata Uprave državne bezbednosti (UDB-e), iz 1962. i 1963. godine, vrši analiza informbiroovske djelatnosti na području Slavonskoga Broda u razdoblju 1948.-1955. godine. Osim toga, analizirani su i interpretirani dokumenti koji sadrže podatke o praćenju i političkom držanju kažnjenih “ibeovaca” nakon povratka sa izdržavanja kazne. Sve je popraćeno različitim statističkim podacima, shemama i tablicama, kao izvorima i ilustracijama, što pomaže boljem razumijevanju problema kominformizma analiziranoga (slavonskobrodskog) područja.

Ključne riječi: Informbiro (IB), Uprava državne bezbednosti (UDBa), Slavonski Brod, informbiroovske grupe, informbiroovska emigracija, kazne.

1. Uvod

Združenom pobjedom sa Saveznicima u Drugom svjetskom ratu, za SSSR, na čelu s Josifom Visarionovičem Staljinom počinje razdoblje 45-godišnje dominacije nad istočnom Europom. Kao krovna organizacija međunarodnoga komunističkog pokreta 1947. godine postaje Informacioni biro komunističkih partija (Informbiro), zamijenivši prijašnju ulogu Kominterne, raspuštene 1943., pod dominacijom i diktatom iz Moskve. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) na čelu s Josipom Brozom Titom, koja je od 1945. godine postala hegemon vlasti u Jugoslaviji, slijedi sve političke, društvene i ekonomske obrasce diktirane iz SSSR-a. Istovremeno, rukovodstvo KPJ vodi u velikoj mjeri samostalnu politiku na području Balkana (Ideja Balkanske federacije, pomoć grčkim partizanima, itd.), koja će isprovocirati Staljina i rukovodstvo Svesavezne komunističke partije (boljševika), (SKPb), te će pomoću Informbiroa pokušati KPJ nametnuti potpuno podređeni odnos prema 'centru'. Izlaskom Rezolucije Informbiroa (RIB), 28. lipnja 1948. godine, ne samo da su 'uzdrmani' temelji monolitnog komunističkog pokreta pod vodstvom SSSR-a, čime to postaje jedan od najvažnijih hladnoratovskih događa-

ja, već će usmjeriti Jugoslaviju prema specifičnoj poziciji u svjetskoj politici, koja će svoju afirmaciju doživjeti u Pokretu nesvrstanih. Uspješan otpor pritisku SSSR-a i istočnoeuropskih zemalja, imao je svoje posljedice na unutarnjem političkom planu. Traumatične ideološko-političke diferencijacije unutar KPJ rezultiraju problemom/pojavom kominformizma.¹

Osnovna je namjera ovoga rada prikazati spomenute diferencijacije i posljedice u razdoblju 1948.-1953./55. na području grada i kotara Slavonski Brod. Osim toga, rad smjera prema utvrđivanju povezanosti "ibeovske" djelatnosti u Hrvatskoj, razlozima i motivaciji pristajanja RIB-u, načinu i tehnici djelovanja lokalne (i ne samo lokalne) UDB-e, te dobivanju odgovora koji i danas provocira historiografsku struku, široku javnost pitanjem koji je to bio broj stvarnih² pristalica Rezolucije Informbiroa.

2. Ukratko o karakteru dokumenata

Da bi se problem, koji se ovdje analizira, mogao u cjelini i adekvatno razumjeti potrebno je istaknuti nekoliko posebnosti izvornih dokumenata te njihove pozitivne i negativne karakteristike. Dokumenti koji čine okosnicu ovoga rada, nastali su kao elaborati Uprave državne bezbjednosti (UDB-e),³

¹ Ako *kominformizam* pokušamo definirati u jednoj općoj formi, on bi označavao pristajanje uz Rezoluciju IB-a kao pojavu sljedbeništva (uglavnom među članovima KPJ) prema liderstvu SSSR-a (Staljinu) te njegovoj dominaciji u međunarodnom komunističkom pokretu čak i pod cijenu rušenja poretka, tj. rukovodstva svoje zemlje. U ovakvoj definiciji implicirana je ideološka pozadina kao primarni i gotovo jedini uzrok pristajanja uz RIB. U takvoj simplifikaciji leži zamka, jer je pojam kominformizma svakako raznorodna porijekla i shvatljiv je samo u svojoj pluralističkoj genezi (Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb, 1990). Razlozi pristajanja uz RIB variraju u nizu faktora počevši od povijesnih povezanosti (Srbija, Crna Gora), nezadovoljstva privrednim mjerama (prisilni otkup, formiranje seljačkih radnih zadruga), loših životnih uvjeta i standarda nakon rata (a osobito nakon prekida ekonomskih veza s 'istočnim lagerom' kada Jugoslavija još ne uspostavlja gospodarsku i vojnu suradnju sa Zapadom), zatim nezadovoljstva položajem u partijskim ili vojnim strukturama sukladno subjektivnoj procjeni ratnih zasluga, međunacionalnih tenzija u određenim krajevima, ostataka starih predratnih frakcijskih partijskih borbi, privatnih razmirica (želja za određenim položajem u društveno-političkim organizacijama, imanjem, čak preljubima), vrijeđanje Partije i Tita, itd. (...) V. Martin Previšić, 'Informbiro' križevačkog kotara 1948.-1958. godine, *Cris - časopis Povijesnog društva Križevci*, br. 11 (2009), 104.

² Što podrazumijevamo pod pojmom 'stvarni pristalice' RIB-a? Ako pojam kominformizam označava sveukupnost heterogenih uzroka pristajanja uz Rezoluciju IB-a, onda pojam 'stvarni pristalica' ili 'stvarni ibeovac' označava pojedinca fanatično odanog SSSR-u, Staljinu, komunističkom pokretu pod vodstvom SSSR-a. 'Stvarni ibeovac' i u sadržajnom i intencijskom smislu razumijeva tekst Rezolucije Informbiroa (kritika KPJ, izdaja međunarodnog komunističkog pokreta, poziv na rušenje rukovodstva KPJ, itd...), te u tom smjeru i djeluje. Previšić, 'Informbiro' križevačkog kotara. 105.

³ Hrvatski državni arhiv (Zagreb), dalje: (HDA), Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti dalje: (RSUP SRH SDS INFORMBIRO) fond (1561), kutija 19, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiroa sa kotara Sl. Brod'.

u prvoj polovici 1960-ih godina.⁴ Glavni kreator (stvaratelj), bila je UDB-a općine Slavonski Brod, kao dio republičke Službe državne sigurnosti tadašnje NR/SR Hrvatske. Sukob između KPJ (Jugoslavije) i Informbiroa (SKPb, SSSR-a), službeno prestaje 1955. godine posjetom sovjetske delegacije Beogradu i Zagrebu, te potpisivanjem Beogradske deklaracije (1956.). Potvrda tih političkih pozicija dolazi godinu kasnije potpisivanjem Moskovske deklaracije. Bez obzira na činjenicu da u narednih 5 godina dolazi do niza zaoštavanja i popuštanja napetosti, odnosi između Jugoslavije i SSSR-a više nikad neće doći na onu razinu 'usijanja' u kakvoj su bili od 1948.-1955.

UDB-a na čelu s Aleksandrom Rankovićem svoj uspon i afirmaciju sigurno zahvaljuju i "beskompromisnom djelovanju" prema pristalicama RIB-a, gdje je bez obzira na neselektivnost u hapšenju i zatvaranju stvarnih ili nestvarnih pristalica RIB-a, "Služba" suzbila svaku opasnost po državni poredak. Nakon 1955./56. godine po naređenju najvišeg rukovodstva SKJ,⁵ vrši se selekcija i sistematizacija dokumenata UDB-e, pa se od prvotnih originalnih dokumenata iz razdoblja IB-a (1948.-55.), stvaraju mnogo površiji pregledi (kao dokumenti ovdje analizirani), i to najčešće o onim pojedincima koji su još uvijek predstavljali potencijalnu opasnost zbog IB-ovske djelatnosti, iako je takvih bilo relativno malo. Sukladno tome, u analiziranom 'elaboratu' nema zapisnika saslušavanja i istraživanja optuženika po liniji IB-a, detaljnih izvještaja suradnika i sl.⁶ Razlozi za takvu selekciju su dvojaki: osim jednostavnog, uobičajenog operativno-praktičnog razloga da nema svrhe i potrebe čuvati veliku količinu materijala o problemu koji više ne predstavlja predmet interesa UDB-e, drugi je razlog da i u tijeku borbe protiv pristalica IB-a, UDB-a je uhićenja i saslušavanja (suđenja), vršila neselektivno i stihijski (kampanjski), pa takva vrsta dokumenata nije bila poželjna niti u samoj 'Službi'.⁷ Trebalo bi i naglasiti da je stvaranje, kao i metodologija sintetiziranja i selekcije dokumenata, u velikoj mjeri ovisila o internim načinima (razlozima) obrade lokalnih organa UDB-e. Tako, na primjer, ako usporedi-

⁴ U čitavom elaboratu nije navedena godina stvaranja, međutim u tekstu se navode 1961. i 1962. kao godine zadnjih informacija. Iz takvih i sličnih indicija utvrđujemo razdoblje kada je elaborat nastao.

⁵ HDA, fond 1561 - Informbiro, kutija 20.

⁶ "Čitalac će primjetiti da manjkaju podatci o početku i razvoju nekog događaja, odnosno pojave neprijateljske aktivnosti. Manjkaju obrađeni podatci u izvornim materijalima najprije o početku neprijateljskog djelovanja pojedinca, kao i o samom razvoju do završne faze (...) Zbog trenutne političke situacije poduzimane su hitne mjere presjecanja djelatnosti pojedinaca i nije bilo vremena da se stvari opisuju da o tome bude širih obrazloženja u pisanoj formi." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirou sa kotara Sl. Brod'.

⁷ "Posao službe na suzbijanju neprijateljske aktivnosti lica koja su se izjasnila na liniji IB-a bio je u izvjesnom smislu kampanjski, a svaki kampanjski rad nosi u sebi niz slabosti, koje se obično uočavaju kasnije." Isto.

mo u isto vrijeme načinjene sinteze o IB-ovskoj djelatnosti UDB-e kotara Zadar i kotara Sisak, uvidamo da je zadarska UDB-a vodila mnogo detaljnije evidencije nego UDB-a kotara Sisak. O razlozima možemo nagađati. Svakako, ondje gdje je podataka manje, to je za analizu ograničavajući čimbenik, kao u slučaju Slavenskoga Broda.

Zaključno, dokumentima manjkaju izvorni detaljni materijali iz razdoblja sukoba s IB-om, te ne omogućavaju potpun uvid u problematiku niti potpunu sliku o svim bitnim čimbenicima za razumijevanje problema.⁸ S druge strane, 'elaborat' koji sadrži 97 stranica, ima dovoljno detaljne razrade o djelovanjima IB-ovskih grupa na području kotara Slavonski Brod, pojedinačnim istupima, držanju nakon IB-a, podatke o nacionalnosti, socijalnoj strukturi, niz statističkih, itd., što je dostatno za razumijevanje glavnih problema kominformizma područja Slavenskoga Broda.

3. Analizirano područje⁹

Nužno je definirati područje koje se analizira u ovom radu, tj. područje koje obuhvaća kotar Slavonski Brod. Sukob s IB-om trajao je od 1948.-1955. godine. Područje oko grada Slavenskoga Broda u to vrijeme bilo je u sastavu raznih teritorijalno-administrativnih podjela NRH. Tako je od 1949. do 1952. Slavonski Brod bio dio 'Oblasti Osijek', tj. sjedište kotara Slavonski Brod koji se sastojao od 69 općina. Novom teritorijalno-administrativnom podjelom iz 1952., koja je trajala do 1955. godine, Slavonski Brod je bio jedan od 69 kotara na području NRH, a sastojao se od 15 općina. Od 1955.-1962., nova teritorijalno-administrativna podjela smjestila je Slavonski Brod kao sjedište jednog od 27 kotara na području NRH, s 9 općina u svojem sastavu. Od 1962.-1967. godine, Slavonski Brod je bio općina u sastavu kotara Osijek, koja je brojila više desetaka mjesta. U analiziranim dokumentima nigdje se ne precizira o kojem je točno području, i kojoj administrativno podjeli riječ, već se koristi termin 'kotar' koji može odgovarati trima različitim podjelama od 1949.-1962. godine. Međutim, to u ovome slučaju i nije važno jer se analize Službe sigurnosti orijentiraju na područje grada Slavenskoga

⁸ Tako, činovnik UDB-e Slavenskoga Broda proročki na jednom mjestu ukazuje: "Najmanje se tada moglo misliti da bi trebalo opisivati događaje opširno, kako bi se time obezbjedila građa za pisanje historijskih dokumenta. Taj nedostatak se upravo sada osjeća i u elaboratu ima za posljedicu manjkavost podataka." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirou sa kotara Sl. Brod'.

⁹ Utvrđeno na temelju: Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Hrvatske, Narodne novine, god. V. /XCI/, br. 29, Zagreb, 1949; Zakon o podjeli Narodne Republike Hrvatske na kotare, gradove općine, Narodne novine, god VII. /CXIV/, br. 16, Zagreb, 1952; Zakon o području kotara i općina u Narodnoj Republici Hrvatskoj, Narodne novine, god. XI. /CXVII/, br. 36, Zagreb, 1955., Zakon o područjima općina i kotara u Narodnoj Republici Hrvatskoj, Narodne novine, god. XVIII /CXXIV/, br. 39, Zagreb, 1962.

Broda, a u pogledu pojedinačnih istupa ne navode se pojedinosti gdje i kada je pojedinac uhićen. Zato ćemo koristiti termin 'područje Slavenskog Broda', kao skupnu oznaku za sve teritorijalne podjele tijekom razdoblja sukoba s IB-om. Kada ćemo se osvrnuti na 'držanje' IB-ovaca u vrijeme pisanja analiziranog elaborata (1962.), ovi IB-ovci žive na području općine Slavonski Brod, iz teritorijalno-administrativne podjele 1962.-1967. godine, bez obzira jesu li uhićivani i kažnjavani na području Slavenskog Broda u vrijeme sukoba s IB-om. Metode postupanja UDB-e bile su u tome da se prate pojedinci (bivši "ibeovci"), koji žive na području jurisdikcije lokalne UDB-e, dok oni pojedinci koji su se preselili na neko drugo područje, postaju interes lokalne UDB-e mjesta na koje su se doselili. Tako će u ovom elaboratu koji analiziramo u skupnim statistikama, biti portretirani pojedinci koji nisu izvorno (u vrijeme IB-a), djelovali na području Sl. Broda, već su se na njega kasnije doselili.

4. Informbirovska djelatnost na području Slavenskoga Broda

Izlaskom Rezolucije Informbiroa u lipnju 1948. godine počinje faza raspjeda unutar KPJ, koja će rezultirati širokom akcijom uhićenja pristalica teksta 'Rezolucije'. Iako prvih mjeseci nakon izlaska 'Rezolucije' partijski vrh KPJ nije imao jasnu predodžbu o brojnosti niti o mogućim dosezima podrške RIB-a, niti samo članstvo nije imalo jasan uvid u stvarnu narav sukoba koji je izbio između KPJ i Informbiroa. Izjašnjavanjem velikog broja visoke partijske i armijske nomenklature u prilog RIB-a, ali i niza partijskih organizacija svih razina na području Jugoslavije stvarala se svijest u vrhu KPJ o potrebi represivnog djelovanja prema istima. Tako će razdoblje od 1948.-1953. predstavljati najteži period sukoba koji će se očitovati u broju kažnjenih i uhapšenih ljudi po liniji IB-a.¹⁰ U tom vremenu odvija se i najveća aktivnost pristalica Rezolucije na području Slavenskog Broda. Djelovanje pristalica RIB-a po karakteru se dijeli na djelovanje grupa¹¹ i pojedinačna istu-

¹⁰ U razdoblju 1948.-1953. uhapšeno je 15 236 (93% ukupnog broja), uhapšenih i kažnjenih ibeovaca na području Jugoslavije. Ukupno od 1948.-1962. uhapšeno je 16 288 ljudi. Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija* (Beograd, 1985), 78.

¹¹ Kao i pojam kominformizma tako je i pojam 'ibeovske grupe' poprilično heterogen u svojim shvaćanjima i definicijama. Ibeovske grupe predstavljale su najčešće ilegalne organizacije unutar legalnih partijskih struktura KP. Zbog ilegalnog karaktera djelovanja, one su najčešće bile grupe od 3-5 ljudi, koje su u svojem djelovanju uključivale najčešće propagandnu djelatnost u korist RIB-a, raspačavanja 'ibeovske' literature, ali i špijunskog djelovanja te organizacija oružanog ustanka. Tako su npr. na području NRH postojale grupe 'Boljševička frakcija', 'Šime Balen', 'Malešević', 'Komitet Nove Revolucionarne KP', 'Leptinec' itd. Potrebno je, makar i lapidarno naglasiti da je tendencija UDB-e, posebice nakon 1950, bila svako labavo povezivanje, pa čak i razgovor bez ikakvih organizacijskih namjera, u istrazi okarakterizirati kao "ibeovsku" grupu. Zbog toga, pojam *ibeovske grupe* moramo analizirati s oprezom. Za ilustraciju neka posluži svjedočanstvo "ibeovca" Zlatka Hilla dano za jednu drugu svrhu autoru ovoga rada: "Počelo je vrlo agresivno sa pitanjima jesi li imao kakvu grupu. Ovo je gotovo opći obrazac. Pretpostavimo da ti isljednici nisu bili baš toliko blesavi i

panja,¹² koja su opet po metodama i namjerama raznovrsna. Na takav način analizirati ćemo područje Slavonskoga Broda.

a) Informbirovske grupe područja Slavonski Brod

Na području Slavonskoga Broda djelovale su dvije skupine "ibeovskih" grupa: "Grupa"¹³ Josipa Ereša i grupe proizašle iz njegova djelovanja.¹⁴

da su znali da tih grupa gotovo da nije ni bilo. Grupa je bila ako sam ja s tobom govorio – 'ona pizda je opet nešto sjebala sa nekakvim teorijama o marksizmu'. A nas dva smo samo razgovarali." HDA, fond 1561- Informbiro, kut. 18.; Berislav Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvezdom* (Zagreb, 2005), 265-270; Pismo autorizirano svjedočanstvo Zlatka Hilla autoru ovoga rada.

¹² Pojedinačna istupanja odnose se na individualne istupe osoba na partijskim sastancima ili u nekom društvu gdje je kasnije taj pojedinac bio prokazan od nekih svjedoka. Najčešće su bila propagandna djelovanja (izvikivanje parola i tsl.), slaganje s RIB-om na teoretskoj razini, neotkrivanje ibeovaca iz svoje okoline ili prijašnjeg kontakta, kritiziranje privrednih mjera i tsl. Jako rijetko se pojedinačni istupi vežu uz diverzantsku djelatnost, koja je u pravilu uvijek vezana uz grupnu organizaciju. UDB-a naglašava tu specifičnost na području Slavonskog Broda: "Prema raspoloživim materijalima za ovo područje (Sl. Broda. op. M. P.) karakteristično je da su pojedinci, koji su se složili sa rezolucijom, individualno istupali." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiro sa kotara Sl. Brod'.

¹³ U originalnim materijalima UDB-e korištenima u ovom radu, UDB-a nije za djelatnost organizacije Joze Ereša koristila naziv 'grupa' iako njegova djelatnost vrlo jasno ima sve elemente koji karakteriziraju takvu vrstu povezivanja (vidi fn. 11.). Mogući uzroci takvog pristupa očituju se u pretpostavci da su autori analizirane sinteze previdjeli definiciju 'grupa' u izvornim dokumentima što nije bila rijetkost, jer su mnogi podatci krivo preneseni ili izostavljeni, pri filtriranju dokumenata. Uz to, moguće je da u vrijeme uhićenja Josipa (Joze) Ereša (1. 1. 1949.), metodologija UDB-e nije bila afirmirana kao u kasnijem razdoblju (1950, 1951, 1952.), gdje je već postojala uhodana karakterizacija svakog povezivanja "ibeovaca" u grupnu djelatnost. Ova konstatacija komplementarna je općoj dezorijentaciji ostalih upravnih struktura po pitanjima dosega, mogućnosti i načina djelovanja pristalica RIB-a. "U vezi s tim treba napomenuti da u izvornim materijalima ne postoji nigdje podatak da je ova grupa (Josipa Ereša, op. M. P.) i pod ovim nazivom bila registrirana. Ovo je učinjeno prilikom pisanja rekonstrukcije iz sljedećih razloga. Postojeći materijali konkretno govore o neprijateljskoj djelatnosti nekoliko ibeovaca i bilo je nužno okvalificirati to kao grupu, iako to u vrijeme njenog postojanja nije učinjeno. Ili bar o tome nema podataka. Tretman organizirane grupe dat joj je što je ideju za neprijateljsku širu djelatnost dala jedna dotadašnja ličnost tj. Smoljan Vjekoslav iz Zagreba, dotadašnji ambasador SFRJ u Poljskoj. On je rukovodio radom i davao instrukcije Erešu za pronalaženje ibeovaca. (...) Dakle, grupa je imala svoje rukovodstvo, organiziranu djelatnost po izvjesnom programu i izvršavala zadatke, pa joj je zbog toga dat ovaj tretman." Isto.

¹⁴ Josip 'Jozo' Ereš; rođen 1913 u Ljubuškom, po zanimanju strojbravar i kalkulant. Tijekom rata u sastavu domobranske i ustaške vojske, ali kao ubačeni element Komunističke partije, gdje je surađivao s NOP-om. Nakon rata član niza lokalnih i partijskih foruma u posavskom i slavonskobrodskom kraju. Za vrijeme izbijanja RIB-a radnik u tvornici vagona 'Đuro Đaković'. Uhapšen 1. 1. 1949., te kažnjen administrativnom mjerom društveno korisnoga rada u trajanju od 24 mjeseca. Kaznu izdržavao na Golom otoku gdje je umro 21. 8. 1950. godine. Isto.

Glavni rukovoditelj organizirane "ibeovske" (grupne) djelatnosti na području Sl. Broda bio je Josip Ereš,¹⁵ instruiran od Vjekoslava Smoljana¹⁶ iz Zagreba. Suradnja Smoljana i Ereša datira još iz predratnog doba (1939.), gdje su surađivali u raznim sindikalnim i partijskim organizacijama na području Slavonskoga Broda. Smoljan je kao "trudbenik radničkog pokreta" i neformalni član¹⁷ KP upoznao Ereša u tvornici vagona, pripremajući štrajk radnika.¹⁸ Nakon rata obojica na svojoj razini u partijskoj hijerarhiji obavljaju razne partijske dužnosti. Izlaskom Rezolucije Informbiroa Smoljan se izjašnjava u njen prilog te biva opozvan s mjesta ambasadora FNRJ u Poljskoj.¹⁹ Nakon opoziva iz Varšave Smoljan se vraća u Zagreb, ali ne biva uhapšen, što je indikativno.

Prvi (od ukupno pet), susreta Ereša i Smoljana nakon rata dogodio se kada se "*U martu ili aprilu mjesecu 1948.(...) nalazio (Ivan Ereš, op. M. P.) u bolnici u Zagrebu, gdje ga je po dolasku iz Varšave posjetio Smoljan. Međutim tada nije Erešu rekao da se izjasnio za rezoluciju i da je opozvan iz Varšave.*"²⁰ Zanimljivo, Rezolucija Informbiroa izlazi 28. 6. 1948. godine,

¹⁵ Osim analiziranih dokumenata koji čine najveći dio izvora za ovaj rad, kao dodatno vrelo ili barem komparativna točka poslužiti će knjiga sjećanja "ibeovca" Đure Bilića, *Goli otok i Dabrovine: Logori jugoslavenskog socijalizma* (Zagreb, 1998). Iako je knjiga svjedočanstva pisana iz pera neposrednog svjedoka događaja, već po svojoj definiciji su i više nego subjektivna. Đuro Bilić kao svjedok događaja u slavonskobrodskom, osječkom i posavskom kraju daje niz opisa događaja i pojedinaca koji će pridonijeti analizi i razumijevanju opće slike informbirovske djelatnosti na području Slavonskog Broda.

¹⁶ Vjekoslav Smoljan rođen je 1892. godine. Bio je sudionik Oktobarske revolucije, a u kasnim tridesetima član lijeve struje HSS-a u Slavonskom Brodu iz kojeg istupa 1939./40. Pred rat radio je kao upravitelj "Batine" prodavaonice. Početkom rata radi na dizanju ustanka na području Slavonskog Broda, ali biva uhićen i zatvoren. Godine 1943. bježi u NOB. Nakon rata bio je ambasador FNRJ u Poljskoj gdje ga zatječe RIB, za koji se izjašnjava. Biva opozvan i vraćen u zemlju. Uhićen je 4. 5. 1949. te je u zatvoru (Goli otok), boravio do 29. 11. 1953. kada je pušten na slobodu. Bio je zatvorenik poznate 'Petrove rupe', čuvane barake na Golom otoku gdje su bivali smješteni visoki partijski i vojni rukovodioci i državni dužnosnici. HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirom sa kotara Sl. Brod'; Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 118.; Dragoljub Jovanović, *Muzej živih ljudi*, sv. 1, (Beograd, 1990), 465; Suzana Leček, Brodski odvjetnik Filip Markotić – 'desni' haesesovac?, *Scrinia slavonica* 6 (2006), 416-420.

¹⁷ Smoljan je navodno bio komunist "van Partije", tj. dio lijevog krila HSS-a na području Slavonskog Broda. Međutim, postoje tvrdnje da je Smoljan bio član ilegalne KP. U svakom slučaju bio je 'lijevi', što će se u slučaju IB-a, jasno pokazati. Dragiša Jović i Mile Konjević, *Radnički pokret u Slavonskom Brodu između dva svjetska rata* (Slavonski Brod, 1974), 361.

¹⁸ "Smoljan i Ereš poznaju se iz 1939. godine, (...) pa je po partijskim zadacima (Vjekoslav Smoljan, op. M. P.) dolazio u Tvornicu vagona, gdje je upoznao Ereša." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirom sa kotara Sl. Brod'.

¹⁹ "(...) a u vrijeme izlaska Rezolucije bio je u Varšavi na dužnosti ambasadora SFRJ. Pošto se izjasnio za rezoluciju bio je povučen u zemlju i isključen iz SKJ." Isto.

²⁰ Isto.

pa je pitanje kako je Smoljan mogao prešutjeti nešto što još nije izašlo, budući da su se vidjeli nekoliko mjeseci ranije, nego što je RIB stvarno izašla. Treba pretpostaviti da je to tiskarska greška prilikom stvaranja novih dokumenata iz izvornih ili, da se pod pojmom 'Rezolucija' ne misli nužno na Rezoluciju Informbiroa, već na tri pisma izmjenjena između CK KPJ i SKP(b) u razdoblju 20. 3. - 17. 5. 1948., koja su bila uvod RIB-u u formalnom smislu. Širem članstvu KPJ nije bio poznat niti sadržaj tih pisama, niti da je korespondencija između dva CK uopće postojala. Međutim, s obzirom na svoj visok politički položaj (ambasador u Poljskoj), Smoljan je vjerojatno bio upoznat sa sukobom iz dva smjera: KPJ i IB-a, ili bilo koja tajna služba istočnoeuropskih zemlja koja ga je možebitno pokušala zavrbovati, što je bila uobičajena praksa prema jugoslavenskim građanima u tim zemljama. Smoljan očito nije namjeravao otkriti svoju "ibeovsku" orijentaciju Erešu, već je samo utvrđivao njegovu pouzdanost preko raznih zadataka koje mu je davao.²¹

Drugi susret Smoljana i Ereša zbio se u listopadu 1948. godine, opet u Zagrebu, gdje je Ereš došao u posjet Smoljanu u njegov stan. Prigodom ovoga susreta dolazi do povezivanja njih dvojice na liniji podrške IB-u. Zbog kolebanja na liniji IB-a Ereš biva izbačen iz KPJ, što Smoljanu predstavlja činjenicu da može otvoreno govoriti s političkim istomišljenikom te *"mu je ispričao svoj slučaj. Rekao mu je da je povučen sa dužnosti iz Varšave i izbačen iz SKJ, radi toga što se izjasnio za rezoluciju."*²² Ovo je trenutak stvaranja glavne osovine IB-ovske grupe 'Ereš', iako ne i početak praktičnog djelovanja. I ovaj slučaj u svome operativno-sadržajnom smislu slijedi tendencije i specifičnosti grupnih i individualnih povezivanja "ibeovaca" u Hrvatskoj/Jugoslaviji. Inače, ne postoji neka šira ili bolje organizirana suradnja među "ibeovskim" grupama, niti jasna hijerarhija u ilegalnom antidržavnom djelovanju. Inicijativa je prepuštena pojedincima, te je isključivo o njihovim sposobnostima ovisila činjenica koliko će biti dobro i učinkovito organizirano njeno djelovanje. Uzrok tome nalazi se u samome sadržaju 'Rezolucije', odnosno procjeni Staljina i rukovodstva SKP(b) i njenih satelita. Njihova osnovna pretpostavka bila je da će osuda rukovodstva KPJ (iznesena u RIB-u), autoritet Staljina i SSSR-a kao zemlje komunizma biti dovoljne da se ostvari masovna diferencijacija unutar redova KPJ, koja će po svojoj inerciji omogućiti prevrat, pokazala se promašenom. Razlozi toga nisu tema ovoga rada, ali kao opća posljedica stoji činjenica da je spremna i odlučna akcija organa sigurnosti i dezorijentacija "ibeovaca" bez vodstva (nakon uhićenja Sretena Žujovića i Andrije Hebranga, koji su bili zamišljeni kao novi rukovodioci KPJ)²³, bila prepreka bilo kakvom ozbiljnijem organiziranju "ibeo-

²¹ "Tražio je od njega (Ereša, op. M. P.), da mu napiše izjavu o revolucionarnom radu u toku okupacije i da ju pošalje na CK KPH." Isto.

²² Isto.

²³ Žujović i Hebrang sredinom 1948. godine bivaju izbačeni iz CK KPJ i KPJ, te uhićeni i zatvoreni kao pristalice Rezolucije Infombiroa. Žujović ostaje u pritvoru do 1950. godine,

vaca". U tom vakuumu odvijala su se organiziranja koja su počivala na prijašnjim vezama i prijateljstvima, koja su se oslanjala na politiku čekanja (vojne) akcije SSSR-a do koje nikada nije došlo. Takve organizacije, iako po svojoj brojnosti nisu bile zanemarive, nisu predstavljale opasnost za državni poredak, jer nisu imale niti faktičkog niti idejnog vodstva. Organizacija i djelovanje grupe 'Ereš' ima sve ove karakteristike.

Treći susret Ereša i Smoljana, u studenom 1948., označava početak organiziranog djelovanja grupe 'Ereš'. Smoljan ohrabruje Ereša u tipičnoj informbiroovskoj djelatnosti, slušanju stranih radiopostaja,²⁴ te mu savjetuje da počne stvarati mrežu pouzdanika. Erešov zadatak bio je da preko osobnih poznanstava stvori "ibeovski" krug (grupu), koja će biti spremna na daljnje djelovanje ili da bar razgovorima "sondira" teren za naredne akcije. Ovo razdoblje (jesen 1948.), kada se odvijaju djelatnosti Smoljana i Ereša, karakterizira dezorijentacija partijskih struktura po pitanju brojnosti podrške IB-u, te samim time osjetno niži stupanj represije nego sljedeće godine, ali i relativno slobodna djelatnost "ibeovaca" na svojoj organizaciji.²⁵ Jednako tako, u početnom razdoblju (ali i kasnije), sukoba s IB-om, pojam kominformizma vežemo uz partijsko članstvo, kao primarni horizont međudjelovanja svih silnica koje nazivamo općim pojmom 'informbiro'. Usporedno tome, Smoljan naglašava u svojim direktivama Erešu da "... razgovara sa komunistima u Slavonskom Brodu i informira ga o tome kako komunisti gledaju na najnovije događaje."²⁶ Kao ohrabrenje iznosi mu tvrdnju da u Zagrebu ima velik broj članova Partije koji 'dišu' na liniji IB-a. Čest je slučaj u "ibeovskoj" propagandni da je uvijek postojao velik broj simpatizera IB-a koji čekaju pravu priliku i organizaciju, iako vrlo često to nije bila realna situacija. Ereš u studenom mjesecu 1948. počinje s organiziranjem "ibeovskih" grupa u Slavonskom Brodu. Odlazi na svoje radno mjesto u tvornicu "Đuro Đaković" te agitira za IB s članovima KPJ Šimom Perkićem, Adamom Žugajem (obojska iz Slavenskog Broda), te Mirkom Bokšićem i Nikolom Borojevićem (oba iz

kada se pismom "Borbi" i KPJ "pokajao" za svoje informbiroovske grijeha. Pušten je iz zatvora, te je radio kao komercijalni direktor "Borbe" do umirovljenja. Hebrang skončava u beogradskom zatvoru Glavnjača, vjerojatno tijekom 1949. godine, pod, do danas, nerazjašnjenim okolnostima. Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 116, 120-125.; Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*. (Zagreb, 2008.), 445-447, 454-455.

²⁴ "Tada je Smoljan pričao Erešu, da bi ovaj trebao slušati radiostanice demokratskih zemalja." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiro sa kotara Sl.Brod'.

²⁵ Tijekom 1948. godine (razdoblje od srpnja do kraja godine), uhapšen je i kažnjen 501 ibeovac, što iznosi 3,2% ukupnog broja (15 528), hapšenih i kažnjenih u razdoblju 1948.-1955., na području Jugoslavije. Sljedeća je godina pokazatelj represije koja će postati simbol razdoblja sukoba s IB-om. U 1949. uhapšeno je i kažnjeno 6260 ljudi ili 40% ukupnog broja kažnjenih. Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, 80.

²⁶ HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiro sa kotara Sl. Brod'.

Dervente). Ova petorica predstavljaju prvu (pod)grupu organiziranu od strane Ereša na području Slavonskog Broda. Nema zapisa o karakteru njihovih razgovora, te se može pretpostaviti da je komunikacije bila isključivo informativnog karaktera, sa zaključkom na daljnje, najvjerojatnije propagandno i političko djelovanje.

Ta se pretpostavka potvrđuje pri analizi sljedećeg, četvrtog po redu sastanka Smoljana i Ereša u Zagrebu 5. prosinca 1948. godine, gdje Smoljan nakon izvještaja Ereša u organizaciji grupe u tvornici 'Đuro Đaković' kaže da "(...) *sva lica sa kojima se namjerava kontaktirati trebaju biti članovi KP, pošto oni ne misle voditi oružanu borbu, već da se na idućem kongresu trebaju komunisti izjasniti za IB.*"²⁷ Zanimljiva je Smoljanova namjera čekanja i izjašnjavanja idućeg kongresa KPJ, kada je V. kongres održan četiri mjeseca ranije. 'Idući kongres' bio je 6. kongres KPJ/SKJ održan 1952. godine u Zagrebu. To bi značilo period od četiri godine ilegalnog rada, na što su doduše komunisti već bili naviknuti. Na ovome sastanku Ereš je dobio nove naputke o nastavku ilegalnog rada na svojem području, posebice na industrijskim mjestima (Osijek, Sl. Brod, Derventa). Smoljan Ereša smatra svojim glavnim čovjekom za Slavoniju i Posavinu, te tvrdi da je "(...) *jedini (Ereš, op. M. P.) na kojeg 'oni'*"²⁸ *iz Zagreba računaju.*"²⁹ Sve upute ne prelaze granice propagandnog rada: nabava pisaćeg stroja za tiskanje letaka i rasturanje istih pa radnim kolektivima. Nakon sastanka Ereš se vraća u Slavoniju, gdje kreće u nastavak ilegalnog rada na tom području. Odlazi u Osijek gdje se povezuje s Ivanom Soldićem, te u razgovoru s njim prikuplja podatke o pristalicama RIB-a.³⁰ Soldić kao kolebljivce navodi Peru Radovanovića i Ivu Bitunjca (koji će nedugo potom biti organizirani od strane Soldića u grupu), te da bi oni mogli biti angažirani u "ibeovskoj" djelatnosti. Nakon Osijeka, Ereš pu-

²⁷ Isto.

²⁸ Pitanje je tko su 'oni'. Pretpostavka je da iza Smoljana stoji cijela ibeovska organizacija iz Zagreba ili da je s njom povezan. U dokumentima nema zapisa o ikakvoj organizaciji u Zagrebu ili bilo kojoj drugoj, s kojom je Smoljan povezan. Smoljan je vjerojatno imao kontakte s raznim pristalicama IB-a, no ostaje pitanje koliko je i u kojoj mjeri to bilo organizirano.

²⁹ HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirou sa kotara Sl. Brod'.

³⁰ Đuro Bilić, "ibeovac" s područja Osijeka, u svojoj knjizi sjećanja navodi svoju verziju Erešove djelatnosti 'nakon' njegova povratka iz Zagreba poslije sastanka sa Smoljanom: "Posjetio me, naprosto banuo ni od koga očekivan, u moj stan na dan Svih Svetih 1948. godine (...) hoće ništa manje nego da ga povežem sa Mađarskom, 'na granici živiš (Bilić, op. M. P.), imaš neke veze', s našom novom političkom emigracijom, ne da bi on emigrirao nego da bi od te ibeovske emigracije dobivao njihove novine Nova borba (...) Onda me tražio da ga povežem sa izvjesnim drugom Soldom (Soldić, op. M. P.)." Iako Bilić navodi da ga je Ereš posjetio 1. 11, što je 4 dana ranije nego što je dobio instrukcije da ide na područje Osijeka, gdje je kontaktirao Soldića, vjerojatnost je da su i istražitelji Udbe i Bilić pogriješili u dataciji, jer najvjerojatnije je riječ o istom sastanku. Bilić, *Goli otok i Dabrovine*, 44.

tuje u Derventu, gdje priprema organizaciju grupe (koja još nije formirana), s Mirkom Bokšićem, Nikolom Borojevićem i Jurom Mandićem.³¹

Iako u dokumentima nema egzaktnih podataka, procjenjuje se da je do petog i zadnjeg sastanka Ereša i Smoljana došlo u Zagrebu, između 10. i 20. prosinca 1948. godine. Ereš podnosi izvještaj o svojoj djelatnosti, posebice o povezivanju sa Soldićem u Osijeku. Smoljan ga izvještava od održanoj ilegalnoj konferenciji KPJ u Beogradu.³² Ne postoje podatci da je ta konferencija ikada uistinu i održana. Pretpostavljamo da je to bio propagandni trik dijela "ibeovske" ilegale radi motivacije ostalih članova KP i pristalica RIB-a, za daljnji rad. Smoljan upućuje Ereša na daljnji rad organiziranja "ibeovskih" grupa, ali i pripreme za njegov bijeg u Mađarsku.

Nakon povratka iz Zagreba Ereš nastavlja sa organiziranjem "ibeovskih" grupa na području Slavonije i Posavine. U Derventi je 26. prosinca³³ organizirao "ibeovsku" grupu zajedno sa Mirkom Bokšićem i Nikolom Borojevićem, dok je sudjelovanje odbio Jure Mandić, koji je vjerovatno bio suradnik UDB-e.³⁴ U Bosanskom Brodu je u planu bilo organiziranje grupe pod vodstvom Ereša zajedno sa Dervišom Hadizulfićem, Mijom Filagićem i Đulagom Havićem. Odmah nakon formiranja grupa u Derventi i Bosanskom Brodu Ereš organizira "ibeovsku" grupu u Slavanskom Brodu. Osim Ereša,

³¹ Možemo pretpostaviti da je Jure Mandić bio jedan od suradnika UDB-e, pomoću kojeg je 'razbijena' Erešova djelatnost. Naime, Bilić to eksplicitno navodi u svojoj knjizi: "Među pozvanima (na sastanak ibeovske grupe u Derventi, op. M. P.), je bio i Jure Mandić, predstavljao se Erešu i njegovoj grupi kao 'krvavi neprijatelj Staljinovih neprijatelja'... a drug Petar je poput Mandića bio Udbin doušnik... Zahvaljujući njima dvojici Udba je znala sve o kretanju Joze Ereša i o ljudima sa kojima se sastaje." Ovaj podatak, i tvrdnju UDB-a implicitno potvrđuje u analiziranim dokumentima: "Mandić je međutim stajao čvrsto na liniji naše partije (na gore spomenutom sastanku, op. M. P.), a Bokšić i Borojević su se izjasnili za Rezoluciju i od njih dvojice Ereš je formirao grupu u Derventi...". Možemo usput napomenuti da je UDB-a na području Slavanskoga Broda za vrijeme trajanja sukoba s IB-om koristila 19 suradnika. Bilić, *Goli otok i Dabrovine*, 45., HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiro sa kotara Sl. Brod.

³² "(...) da je u Beogradu održana ilegalna konferencija u prisustvu 104 delegata, i da je donešena rezolucija. Rekao mu je povodom toga da je zauzet stav da na slijedećem kongresu na čelo CK trebaju doći Hebrang i Žujović." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiro sa kotara Sl. Brod'.

³³ Bilić, 45.

³⁴ Po svemu sudeći, ovaj sastanak vrlo vjerno opisuje Bilić u svojoj knjizi. Dokumenti Udb-e i svjedočanstvo Bilića su u velikoj mjeri komplementarni. Bilić svjedoči: "Ereš je za 26. prosinca bio zakazao tajni sastanak sa skupinom istomišljenika iz Dervente (...). Na ilegalnom sastanku 26. prosinca Ereš je pozvane obavjestio da je sa našim najboljim drugovima imao razgovore u Zagrebu i da je tamo, u najvećoj konspiraciji uspostavljen ilegalni CK." Dokumenti govore o ilegalnom kongresu u Beogradu dok Bilić svjedoči da je Ereš spominjao Zagreb. A nije se održao nigdje. Bilić nadalje svjedoči o karakteru sastanaka, što zbiljski opisuje cijelu ibeovsku djelatnost Josipa Ereša, ali i ibeovaca na analiziranom području: "Razgovor se otegao do u kasnu noć. Više je to bila raščlamba prilika s kritikom Brozova CK nego planiranje akcija. Uglavnom, trebalo se povezivati, bdjeti i čekati." Bilić, 45.

"članovi" su Šime Perkić, Adam Žugaj i Antun Vereš. Pritom naglašavamo da je Ereš bio vrlo aktivan u svojoj zadnjoj fazi "ibeovskoj" djelatnosti, te da je organiziranje grupa u Derventi, Bosanskom Brodu i naposljetku Slavanskom Brodu vršeno u razdoblju od samo 10 dana (20. 12. - 1. 1.).³⁵ Josip Ereš je uhapšen 1. 1. 1949., te je tu prestala njegova IB-ovska aktivnost, ali i djelatnost najvažnijeg "ibeovca" i organizatora "ibeovske" djelatnosti s područja Slavanskoga Broda. (*V. Dodatak, Shema 1.*)

"Ibeovske" grupe u Gimnaziji "Zlatko Šnajder" u Slavanskom Brodu³⁶

Kada govorimo o "ibeovskim" grupama među mladima, najčešće govorimo o mladenačkoj zanesenosti ideologijama. Bar načelno. Dio učenika i studenata dočekao je RIB kao napad na svoje tekovine stečene u Narodno-oslobodilačkom ratu, jer su kroz rat bili više orijentirani borbi protiv okupatora i domaćih suradnika te vjernosti prema J. Brozu Titu i partizanskom rukovodstvu. Dio mladih, posebice nakon rata, bio je komunistički indoktriniran i usmjeren prema "centru", tj. SSSR-u, kao izvoru svih društveno-političkih modela. U razdoblju 1945.-48., mlade generacije (pioniri), poučavane su na bezgraničnu vjernost prvenstveno Staljinu, pa onda Titu. Ako se prisjetimo kako je izbijanje sukoba između KPJ i SKP(b), unijelo potpunu dezorijentaciju među članove KPJ, možemo samo pretpostaviti koliko je taj sukob konfuzno djelovao u mladenačkim skojevskim glavama. Njihovo pristajanje IB-u, čini se ideološki "najiskrenije" iako tu tezu treba kao i sva pitanja vezana uz IB, uzeti s rezervom.

"Ibeovska" djelatnost u Gimnaziji u Slavanskom Brodu (dalje grupa "Gimnazija"), počinje 1949. godine. Njen organizator bio je učenik Dušan Grujić, koji se priklonio podršci IB-u zbog svojeg oca. Grujić je organizirao "ibeovsku" grupu učenika kojoj je on bio na čelu, a osim njega u njoj su bili: Josip Kosovel, Vlado Davčik, Ferdo Aubricht, Marko Tomljanović i Radimir Panić.³⁷ Najčešće metode djelovanja ove "ibeovske" grupe nisu prelazile organizaciju propagandnog rada. Grupa je održavala sastanke u stanu Dušana Grujića, gdje se osim dugosatnih diskusija o političkoj situaciji u zemlji odvi-

³⁵ Ereš se osim u navedenim mjestima angažirao u Žepču i Zenici na propagiranju ibeovske djelatnosti, međutim o tome nema detaljnijih podataka. Pretpostavlja se da je uspio obaviti samo preliminarne kontakte.

³⁶ Iako izvori naknadno tako nazivaju "ibeovske" grupe na Gimnaziji "Zlatko Šnajder", ona se tada (1949.) nije tako zvala. U razdoblju 1945.-1952., škola se zvala 'Gimnazija u Slavanskom Brodu', a od 1952.-1992., 'Gimnazija "Zlatko Šnajder"'. <http://www.gmm-sb.com/clanak.aspx?ID=11>, 22. 11. 2009.

³⁷ "Od navedenih Dušan je stvorio grupu IB-eovaca na čijem se čelu nalazio on." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiromu sa kotara Sl. Brod'.

jala praktična priprema za rasturanje ilegalnog “ibeovskog” materijala u vidu zadatka danog Josipu Kosovelu nakon odluke da “...što prije nabave šapirografa radi umnožavanja propagandnog materijala.”³⁸ Iz materijala nije vidljivo je li šapirograf doista nabavljen. Uz Kosovela i Grujića zapaženu ulogu u praktičnom djelovanju imali su i V. Davčik te F. Aubricht. Njihova “ibeovska” djelatnost afirmirala se u još jednoj klasičnoj pojavi za ilegalni rad: slušanju stranih IB stanica. Osim toga zadatak im je bio što su “važnije vijesti pisali u bilten, kojeg su zatim davali na čitanje ostalim članovima ove grupe.”³⁹

Bitan trenutak djelovanja ove grupe bio je prijedlog Vlade Davčika, na jednom od sastanaka ove grupe, da se krene u oružanu borbu protiv poretka, koji bi počeo bijegom u šumu.⁴⁰ Grupa je taj prijedlog odbacila.

Prijelomni događaj djelovanja ove grupe bila je odluka o bijegu u zemlje IB-a. Nakon organiziranja bijega u zemlje IB-a preko odgovarajućeg kanala, članovi grupe trebali su se povezati s postojećom emigracijom te se zajedno vratiti u zemlju, gdje bi se otvoreno borili protiv postojeće vlasti. Očekivan tijek provođenja akcije poremetilo je hapšenje Vlade Davčika 5. 9. 1949. godine. Iako nije eksplicitno naglašeno, vjerojatno je netko unutar grupe bio suradnik UDB-e, te je davao informacije UDB-i. Hapšenje V. Davčika unijelo je paniku među “ibeovsku” grupu 'Gimnazija', te su se preostali članovi odlučili na hitan bijeg. Ferdo Aubricht, Dušan Grujić te njegov otac Dragutin, odlučuju se za bijeg u Rumunjsku, međutim “pošto nisu uspjeli preći za Rumuniju, Aubricht odustaje od bijega i vraća se za Slavonski Brod, a Grujić Dušan i njegov otac izvršili su bijeg preko granice u Mađarsku”.⁴¹ Nakon ovog neuspjelog bijega, konsekventno, dolazi do raspada “ibeovske” grupe “Gimnazija” i uhićenja njenih preostalih članova.⁴² Razdoblje djelovanja ove grupe proteže se od početka 1949. pa do mjeseca listopada iste godine, kada su članovi grupe ili uhapšeni ili pobjegli u inozemstvo. Raspadom ove grupe, prestaje grupna “ibeovska” djelatnost na području Slavenskog Broda. (V. Dodatak, Shema 2.)

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ U dokumentima, međutim, nema konkretnih podataka o datumima sastanaka ove grupe.

⁴¹ Isto.

⁴² Davčik je uhapšen 5. 9. 1949, te je kažnjen s 24 mjeseca društveno korisnog rada (DKR-a). Kaznu je izdržao na Golom otoku. Aubricht je uhapšen 28. 9. 1949., te je kažnjen s 24 mjeseca DKR. I on je kaznu izdržao na Golom otoku. Panić je uhapšen 7. 6. 1949., te je kažnjen s 24 mjeseca DKR-a. Postoji vjerojatnost da je on bio ili suradnik ili da je prokazao ostale članove grupe budući da je hapšen među prvima iz ove grupe. Osim njega, slična mogućnost postoji za M. Tomljanovića, za kojeg ne postoje detaljni podatci. Ovo su samo pretpostavke. Isto.

Pregledni osvrt

"Organizirana" "ibeovska" djelatnost na području Slavenskog Broda traje od jeseni 1948., pa sve do jeseni 1949. godine. Analizirane su dvije "linije" djelovanja ovih grupa: Prve vezane uz Josipa Ereša i druge na Gimnaziji u Slavenskom Brodu. Karakteristično za obje, ali ujedno i za cjelokupnu djelatnost toga tipa na području Slavenskog Broda, bilo je uglavnom propagandno djelovanje. Sudeći prema analiziranim elaboratima, niti u jednom trenutku nije bilo ozbiljnih namjera za bilo kakav drugi način djelovanja.⁴³ Osnovni cilj obje grupe bila je politika "spremanja i čekanja". Svakako da je najagilniji "ibeovac" područja Slavenskog Broda bio Josip Ereš, koji je kao produžena ruka Vjekoslava Smoljana iz Zagreba, djelovao na širem području Slavonije i Posavine. Sudeći po svemu, bio je izuzetno poduzetan i predan svojoj "ibeovskoj" orijentaciji, te je osobnim radom izuzetno pridonio širenju "ibeovske" propagande. Pitanje je koliko su te 'grupe', koje je on ustrojio, imale čvrstu jezgru i operativni program. Vjerojatno jako labav. Nema detaljnijih podataka o sadržaju sastanaka Erešovih grupa, što potvrđuje karakter i intencije tih kvaziorganizacija, iako to ne umanjuje njihovu potencijalnu opasnost.

Grupa 'Gimnazija', okupljena oko Dušana Grujića, u posljedičnim učincima ne odstupa od znatnije zaključaka izrečenih u slučaju grupa okupljenih djelovanjem Josipa Ereša, jer se i njihova aktivnost uglavnom svodila na komentiranje političke situacije, rasturanje letaka, i tsl.

Novostečene spoznaje o "ibeovskoj" djelatnosti na primjeru područja Slavenskog Broda i okolice potvrdile su već iznesene pretpostavke u historiografiji⁴⁴ da je povezanost "ibeovskih" grupa bila slaba, bez jasne jezgre i organizacije, i da nije postojala opća platforma koja bi mogla integrirati tu organizaciju i djelovanje. Kao takve bile se lak plijen djelovanju represivnih organa. U datim okvirima i situaciji, odabranim metodama djelovanja, organizirana ibeovska djelatnost na području Slavenskog Broda nije mogla predstavljati ozbiljniju opasnost normalnom funkcioniranju društveno-ekonomskog i političkog života ovoga kraja.

Popis "ibeovskih" grupa i članova

*Grupe proizašle iz djelovanja Josipa Ereša:

1. Grupa 'Slavonski Brod': Josip Ereš, Šime Perkić, Adam Žugaj i Antun Vereš.

⁴³ Grupa "Gimnazija" razmatrala je odlazak u šumu i oružanu borbu, međutim, taj plan je ostao u fazi diskusije i odmah je odbačen. Stoga to ne možemo promatrati i kao ozbiljnu namjeru za oružanu borbu.

⁴⁴ Usp. Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 210-211.

2. 'Grupa' Bosanski Brod: Josip Ereš, Derviš Hadžizulfić, Mijo Filagić i Đulag Havić.
3. Grupa Derventa: Josip Ereš, Mirko Bokšić, Nikola Borojević i Jure Mandić.

*Grupa 'Gimnazija': Dušan Grujić, Vlado Davčik, Josip Kosovel, Ferdo Aubricht, Marko Tomljanović i Radimir Panić.

b) Informbirovska emigracija s područja Slavenskog Broda

Sukob KPJ i SKP(b)-a, tj. Informbira, nije prouzročio samo pokušaje organizacije "ibeovske" opozicije u Jugoslaviji, koja je svoj rad usmjeravala prema raznim načinima kontradržavne djelatnosti u zemlji. Dio IB-ovaca iz različitih razloga (strah od uhićenja, želja za čvršćom organizacijom s IB emigracijom, želja odlaska u "centar", loši organizacijski uvjeti u Jugoslaviji, itd.), nastoji prebjeći u IB zemlje te ondje nastaviti svoj ili propagandistički, ili politički rad.⁴⁵ Temelj toj djelatnosti činili su pripadnici raznih jugoslavenskih službi (ambasadori, konzuli, vojni atašei, i dr.), te studenti (vojni i civilni), koji su se zatekli u SSSR-u, ili IB zemljama, koji su se složili s Rezolucijom Informbira. Djelatnost IB emigracije karakterizira širok raspon aktivnosti: od propagandne (tiskanje novina i emitiranje radio emisija "ibeovskog" sadržaja), političke (organiziranje raznih 'novih' kompartija i udruženja "ibeovske" emigracije, kadrovska izobrazba), pa sve do vojnih/diverzantskih priprema i djelovanja.

UDB-a općine Slavonski Brod u svojim evidencijama zabilježila je 4 pojedinca koja su prebjegla u IB zemlje i nad kojima je vođena evidencija. Riječ je o Dušanu i Dragutinu Grujiću (vidi grupa 'Gimnazija'), Petru Traču i Juraju Vadžiću. Svi su oni, osim Dragutina Grujića, "... pripadali u inozemstvu emigrantskim organizacijama i propagandno, pa i obavještajno djelovali protiv naše zemlje."⁴⁶

Dušan Grujić je predstavljao poseban predmet interesa Službe sigurnosti te je od pobjeglih "ibeovaca" s područja Slavenskoga Broda ostvario najznačajnije uloge u emigraciji. Nakon bijega u Mađarsku zajedno sa svojim ocem Dragutinom, Grujić je bio "*zadužen za rad po omladini pa je kao omladinski predstavnik išao na kongrese po Mađarskoj.*"⁴⁷ Grujićeva djelatnost,

⁴⁵ Za vrijeme izlaska RIB-a u Sovjetskom Savezu školovalo se oko 6000 jugoslavenskih časnika među kojima 17 generala. U SSSR-u je odlučilo ostati 336 časnika i dočasnika, te veći broj pitomaca vojnih škola. Općenito, u SSSR je otišlo ili ostalo nakon izlaska RIB-a 4928 osoba, od kojih se u Jugoslaviju vratilo njih 1336. Dragan Marković, *Istina o Golom otoku* (Beograd, 1987), 51-56.

⁴⁶ HDA, fond 1561 - Informbira, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirou sa kotara Sl. Brod'.

⁴⁷ Isto.

osim političke, širila se na propagandnu, što se očitovalo u pisanju članaka u kojima je kritizirao rukovodstvo KPJ.⁴⁸ UDB-a navodi indicije o Grujićevoj suradnji s Mađarskom tajnom službom (AVH),⁴⁹ gdje se napominje da je Grujić sudjelovao u raznim diverzantskim zadacima u Jugoslaviji. Tijekom 1951. izabran je u tzv. "*drugo emigrantsko rukovodstvo*" u Mađarskoj, a nakon toga je sudjelovao na Kongresu mađarske omladine gdje je "*razgovarao lično sa Rakošijem*".⁵⁰ Grujić u Mađarskoj završava studij kemije nakon čega odlazi u SSSR.

Za Petra Trača također postoje samo indicije da je surađivao sa sovjetskom tajnom službom NKVD. Međutim, UDB-a poopćava stav da je većina glavnih baza IB zemalja za vrbovanje agenata za sukob s Jugoslavijom, samo jugoslavenska IB-emigracija, pa tvrde da "*se navodi u vezi Grujića i Trača mogu uzeti kao istiniti*".⁵¹ Petar Trač je kao oficir JNA poslan 1947. godine na školovanje u Sovjetski Savez, gdje se po izlasku RIB složio s njenim sadržajem te je ostao u SSSR. Podatci naglašavaju da se nastanio u SSSR-u, oženio i obrazovao⁵² i da je u kontaktu sa svojom rodbinom u Slavenskom Brodu.

Juraj Vadžić prebjegao je u Bugarsku 1949., godine sa studentskog izleta na Staroj Planini (masiv i zimovalište u Bugarskoj), te se uključio u rad "ibeovske" emigracije.⁵³ Navodi se kako je uglavnom djelovao na propagandnom planu, pišući članke⁵⁴ i sudjelujući na raznim sastancima gdje su se postavljala pitanja načina i politike propagandne djelatnosti IB emigracije.

⁴⁸ Grujić je pisao članke u kojima je razumljivo, krajnje kritizirao zbilju u Jugoslaviji. Tako je, napisao članak 'Robovski rad na auto-putu', u kojem pretpostavljamo kritizira uvjete na izgradnji autoceste 'Bratstvo-jedinstvo'. Grujić je sudjelovao i u uređivanju prvog broja ibeovskog lista "Za ljusko zmago". Usput naglašavamo, u Budimpešti (Mađarskoj), tiskana su dva lista ibeovske emigracije. Uz navedeni 'Za ljudsko zmago', postojao je i omladinski list 'Slovenski borec'. Oba su bila na slovenskom jeziku. HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiro u kotara Sl. Brod'; Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, 102.

⁴⁹ Államvédelmi Hatóság ili AVH; Mađarska služba državne sigurnosti, pandan UDB-i u Jugoslaviji, djelovala od 1945.-1956. Bila je poznata po brutalnosti i sadističkim metodama obračuna s političkim i drugim neprijateljima. Godine 1956. vlada pod vodstvom Imre Nagya ju je ukinula, iako je nakon propasti mađarske revolucije nastavila djelovati pod drugim imenima. László Kontler, *Povijest Mađarske* (Zagreb, 2007), 414-432.

⁵⁰ HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiro u kotara Sl. Brod'.

⁵¹ Isto.

⁵² "Trač je u SSSR završio pomorsku akademiju i dobio čin višeg pomorskog oficira SSSR." Isto.

⁵³ "Vadžić je u Bugarskoj pripadao Udruženju jugoslavenske emigracije..." Isto.

⁵⁴ Dokumenti navode da je Trač "... napisao nekoliko članaka za emigrantski list, koji je izlazio u Sofiji...". Iako nije precizirano, vjerojatno je riječ o listu *Naprijed*, koji je izlazio na srpskohrvatskom i makedonskom jeziku u Sofiji. Isto; Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, 102.

Godine 1962., vratio se u Jugoslaviju (Sl. Brod.), i kako tvrde izvori "nije kažnjen za opisanu štetnu djelatnost."⁵⁵

Otac Dušana Grujića, Dragutin, pobjegao zajedno sa sinom u Mađarsku u jesen 1949. godine (vidi grupa 'Gimnazija'), ali u emigraciji nije bio politički aktivan. Dokumenti navode da je bio razočaran zbog tretmana prema njemu u mađarskom zatvoru. Umro je u Mađarskoj.⁵⁶

Zbog sažetosti izvornih dokumenata nije bilo mogućnosti dati širi i detaljniji pregled djelatnosti još nekih "ibeovskih" emigranata s područja Slavonskog Broda. Očito, spomenuti emigranti nisu bili u užem vidokrugu Službe sigurnosti, pa su evidentirani samo s osnovnim podatcima i opisom radnji. Međutim, može se zaključiti da je osnovno područje njihova rada bio propagandni "ibeovski" "sektor", tj. sudjelovanje u pripremi i izdavanju "ibeovskih" emigrantskih listova, uz manje političke angažmane, poput Grujićeva. Upravo njega možemo istaknuti kao najprominentnijeg emigranta, čija je djelatnost detaljnije opisana u "elaboratu". Pošto je Grujićev otac umro u Mađarskoj, Vadžić se vratio u Jugoslaviju, pa su samo Dušan Grujić i Petar Trač ostali u emigraciji i kao takvi bili predmet interesa UDB-e.

c) Pojedinačna uhićenja

Nakon analize organizirane grupne djelatnosti "ibeovaca" na području Slavonskog Broda osvrnimo se ukratko na pojedinačno iskazivanje podrške IB-u. Takve oblike solidarnosti IB-u karakteriziraju individualni istupi osoba na svojim radnim mjestima, partijskim sastancima, neformalnim druženjima itd. Pojedinačna uhićenja i kažnjavanja jednako tako prikriivena su nejasnim kriterijima zatvaranja pojedinca, budući da su upravo u takvom polju policijske represije najčešće bile otvorene mogućnosti za osobne obračune i samovolju operativaca UDB-e.

Najkritičnije razdoblje sukoba KPJ i SKP(b), tj. IB-a, bilo je uopće od 1949.-1952. godine, te se sukladno tome, najveći broj uhićenja i kažnjavanja dogodio upravo u tome razdoblju.⁵⁷ Područje Slavonskog Broda nije iznimka u tome, jer se čak 89,3% (59), uhićenja i kažnjavanja dogodio upravo u istom razdoblju. (*Vidi Dodatak, Tablica 1.*) Najčešći razlozi uhićenja bili su: neprijateljska propaganda - 37 osoba, rasturanje letaka - 3 osobe, pokušaj bijega - 1 osoba, vrbovani za NKVD - 1 osoba povratnik iz SSSR-a, pripa-

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ "U evidenciji službe (Sigurnosti, op. M. P.), njegovih materijala nema i nije registriran. Vjerojatno su uništeni, pošto se pozitivno saznalo da je on u Mađarskoj umro." Isto.

⁵⁷ Čak 78% (12 829), ibeovaca uhićeno je i kažnjeno u Jugoslaviji u razdoblju 1949.-1952. godine. Ukupno je uhićeno i kažnjeno 16 288 osoba u razdoblju 1948.-1961. godine. Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, 78.

danje "ibeovskoj" organizaciji na fakultetu - 1 osoba. Svi navedeni administrativno su kažnjeni. Ukupno je uhićeno i kažnjeno raznim kaznama, 66⁵⁸ osoba. Najveći broj uhićenja i kažnjavanja zbio se u 1949. godini 32 (48%). Sva su se uhićenja i kažnjavanja dogodila između 1948.-1952. tj. 65 (98,4%). Zadnje se uhićenje dogodilo 1953. godine. Možemo stoga sa sigurnošću ustvrditi da je bilo kakva "ibeovska" djelatnost na području Slavenskog Broda, suzbijena već tijekom 1952. godine.

Kada razmatramo razdoblje puštanja kažnjenih "ibeovaca", ne možemo naglasiti pojedinu godinu ili razdoblje (vidi Tablicu 1., rubrika Ukupno/puštanje). Ipak, 45 (68%), osoba je pušteno u razdoblju 1949.-1952. Najviše u jednoj godini je pušteno 1951., 19 osoba. Zadnji IB-ovci uhićeni na području Slavenskog Broda pušteni su 1956. godine, kada se, barem u formalnom smislu, zatvara pitanje 'Informbiroa' ovog područja.

Što se tiče razloga i uzroka pojedinačnih uhićenja dokumenti su šturi. Osim osnovnih podataka, nema zapisnika istraživanja niti konkretnih krimeana zbog kojih su te osobe terećene. Nažalost, zbog ovih razloga ostajemo zaklinuti za dublji uvid u problem kominformizma ovog područja.

5. Vrste kazni

Nakon uhićenja 'IB-ovaca', te istražnog procesa koji je utvrdio 'odgovornost' pojedinca, slijedilo je izricanje kazne ili presude. Sudski procesi gotovo da i nisu postojali,⁵⁹ te su krivnju utvrđivali ili partijski forumi ili istražitelji UDB-e. Postojale su tri vrste kažnjavanja: (a) administrativne kazne, (b) kažnjavanja na vojnim sudovima i (c) kažnjavanja na civilnim sudovima.

a) Administrativne kazne⁶⁰ bile se najčešći oblik kažnjavanja "ibeovaca".

⁵⁸ U ovu brojku su uključeni i pojedinci koji su uhapšeni i držani pod istragom (uhapšeni i pušteni), ali ipak nisu kažnjeni. Iako dokumenti navode ukupno 75 osoba, koje su uhićene i kažnjene ili samo uhićene, 9 osoba nije uključeno u analizu zbog manjkavosti podataka. Npr., kod nekih pojedinaca nema datuma uhićenja ili puštanja, ili kolika je dužina kazne itd. Zbog toga ukupan broj analiziranih ibeovaca u svakoj kategoriji nije isti, iako odstupanja nisu velika.

⁵⁹ Da bi ilustrirali brzopletost i površnost ovih procesa navodimo svjedočanstvo Zlatka Hilla, vezano uz proces kažnjavanja/suđenja: "Onda su nas jednog dana, jednog po jednog, vadili iz čelije i išli bi pred nekakav sud, građanski sud. To je zapravo bio nekakav ured, zaboravio sam naziv. I bez suđenja i procesa samo bi vam objavili: "Ti si osuđen zbog svog neprijateljskog rada na društveni korisni rad u trajanju od dvije godine." Nije bilo veće kazne od dvije godine. Samo tako." Svjedočanstvo Zlatka Hilla.

⁶⁰ Administrativne kazne su izricale: Komisije za prekršaje rajonskih odbora, Vijeća za prekršaje SUP-a NRH, Drugo odjeljenje UDB-e NRH Zagreb, Gradski sudovi. U Jugoslaviji za vrijeme trajanja sukoba s IB-om tom vrstom kazne kažnjeno je čak 11 211 (68%) od ukupno uhićenih i kažnjenih 16 288 osoba. Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 296; Radonjić, *Izgnubljena orijentacija*, 79.

Na području Slavenskog Broda najviše je osoba kažnjeno tom kaznom i na taj način, 39 (59%).⁶¹

- b) Kažnjavanja na vojnim sudovima obuhvaćala su vojna lica i vojnike, dok je uhićivanja izvodila Kontraobavještajna služba (KOS).⁶² Ukupno 8 (12%) osoba kažnjeno je tim načinom, na analiziranom području.⁶³
- c) Kazne izrečene na civilnim sudovima najčešće su usmjeravane protiv osoba kojima je dokazana špijunska ili diverzantska IB-djelatnost (rjeđe nekim drugim razlozima), te je bilo nužno izreći dužu zatvorsku kaznu. Samo 3 (4%), kazne ovog tipa izrečene su na području Slavenskog Broda.

Sukob s Informbiroom pogodio je prvenstveno (što je bio i cilj), partijsko-političku strukturu u Jugoslaviji. Osim gore navedenih kazni, paralelno (najčešće taj proces i nije bio odvojen), odvijao se partijski disciplinski postupak. On se u formalnom smislu najjasnije izražavao u kazni isključenja iz KPJ. Tako je svih 51 osoba (administrativno, sudski ili civilno kažnjenih) isključeno iz članstva Partije. Uz to, iz članstva KPJ isključene su i 62 osobe koje nisu na bilo koji način sudski gonjene i kažnjavane.⁶⁴

1. "Ibeovci" na području Slavenskoga Broda nakon Informbiroa

Sukob KPJ/SKJ formalno prestaje 1955. godine (svibanj/lipanj), posjetom generalnog sekretara KPSS Nikite Sergejeviča Hruščova Beogradu i Zagrebu, te posjetom Josipa Broza - Tita Moskvi naredne godine, prilikom kojih su potpisane deklaracije koje definiraju ravnopravne odnose dviju zemalja na svim razinama.⁶⁵ Međutim, do 1962./63. godine kada nastaju ana-

⁶¹ Najčešća, ujedno i najduža administrativna kazna bila je 24 mjeseca društveno korisnog rada, koja je često mogla biti smanjivana, ali i produživana. Od ukupno 39 kazni ovog tipa izrečenih na analiziranom području 23 kazne bile su trajanja 24 mjeseca. Ostale su izričane u rasponu od 6 do 20 mjeseci.

⁶² KOS JNA je izvršila relativno najveći broj uhićenja 3 678, 22% od 16 288. Radonjić, *Izgnubljena orijentacija*, 81.

⁶³ Ovom vrstom kazne kažnjeno je ukupno 10 osoba na području Slavenskog Broda, međutim za 8 postoje potpuni podatci te su ubrojani u analize pojedinačnih uhićivanja i puštanja. Dokumenti navode da je uhićeno i kažnjeno 8 oficira (časnika), žena jednog oficira te jedan vojnik. Većinom ove kazne su bile višegodišnje, u slučaju ibeovaca područja Slavenskog Broda npr. 20, 18, 15, 7. godina itd. Naglašeno je da "(...) većinom niti jedno lice nije izdržalo kaznu do kraja, nego su im kazne snižene." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbiroom sa kotara Sl. Brod'.

⁶⁴ Po godinama: 1948. - 6, 1949. - 29, 1950. - 2, 1951. - 16, 1952. - 7, 1953. - 2. Isto.

⁶⁵ Usp. *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, ur. Tomislav Badovinac (Zagreb, 2009), 115-127.

lizirani dokumenti, odnosi ovih država doživljavat će svoje 'uspone' i 'padove'.⁶⁶ UDB-a paralelno s mijenama međunarodnih odnosa, provodila je evaluaciju 'biviših' "ibeovaca", sada na slobodi.⁶⁷ U tim trenutcima oni postaju potencijalni protivnici državnog poretka. Osnovi kriteriji prema kojima su kategorizirani bili su: opći stav prema IB-u tj., SSSR-u, stav oko međunarodnih kampanja zemalja istočnog lagersa i SSSR-a protiv Jugoslavije (*vidi fn. 67*), participiranje u radu i djelovanju društveno-političkih organizacija: Socijalističkom savezu radnog naroda (SSRN), Savezu sindikata (SS), Savezu udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR), sastancima Seljačkih radnih zadruga, sastancima raznih privrednih aktiva gdje se raspravlja aktualna politika i sl., stav oko privrednih mjera i reformi, te ostali razlozi (npr. stav prema religiji). Na osnovi ovih kriterija UDB-a je razvrstala "ibeovce" komune Slavonski Brod u 4 skupine.

Skupina 1. – Kategorija u koju su svrstani IB-ovci koji su po povratku s izdržavanja kazne u potpunosti rehabilitirali svoj stav i imaju sve uvjete za ponovni prijem u SKJ.

Skupina 2. – Kategorija u koju su svrstani IB-ovci koji su nakon povratka s izdržavanja kazne zauzeli pasivan stav prema političkim zbivanjima, ne sudjeluju u radu društveno-političkih organizacija, ali ne istupaju negativno.

Skupina 3. – Kategorija u koju su svrstani IB-ovci koji imaju kolebljiv stav prema IB-u, a ponekad se izražavaju u blažoj formi za liniju IB-a.

Skupina 4. – Kategorija u koju su svrstani IB-ovci koji po povratku s izdržavanja kazne nisu rehabilitirali svoj stav te su još uvijek na linijama IB-a. Ovi pojedinci su pod posebnom pažnjom Službe sigurnosti.

Na području Slavenskog Broda u vrijeme nastajanja dokumenata (1962. i 1963.), evidentirano je po kategorijama:

Kategorija 1. – 12 osoba.

Kategorija 2. – 10 osoba.

Kategorija 3. – 24 osobe.

Kategorija 4. – 9 osoba.

⁶⁶ Jugoslavija i SSSR zahlađivat će svoje odnose zbog kritičkog stava jugoslavenskog rukovodstva prema gušenju mađarskog ustanka 1956. godine, sovjetske kritike donošenja novog Programa SKJ u travnju 1958. godine na VII. kongresu u Ljubljani, kritike općeg međunarodnog i ideološkog jugoslavenskog puta iznesenog u 'Izjavi' prilikom Savjetovanja 81 radničke i komunističke partije u studenom 1960. godine, itd. Savo Kržavac i Dragan Marković, *Informbiro – Šta je to?* (Beograd, 1976), 310-314.

⁶⁷ "Poslije amnestije za IB-ovce dobili smo uputstvo od RSUP SRH prema kojem je Služba u zajednici sa Komitetom izvršila selekciju ibeovaca i svrstala ih u četiri kategorije prema stepenu opasnosti odnosno interesa za službu..." HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirou sa kotara Sl. Brod'.

Već i površnim pogledom na brojke zaključujemo da problem pristajanja uz IB, na analiziranom području nije stvar povijesti. Ako kao kriterij 'revidiranog stava', tj. osoba koje su raščistile sa svojom IB prošlošću (ne ulazeći pritom u dublje analize njihove stvarne orijentacije), uzmemo prve dvije skupine, dolazimo do zaključka da su 22 osobe ili njih 40 %⁶⁸ revidirale svoj stav. Treća skupina predstavlja, prema kategorizaciji Službe sigurnosti, kolebljivce, najvjerojatnije nezadovoljnike ne samo raspletom sukoba s IB-om, već i drugim pitanjima što se onda manifestira kroz tobožnju podršku bivšim ciljevima IB-a. Pojedinačno njih je najviše 24 ili 43%. Ova skupina ljudi fluktuirala najčešće prema 2. skupini, ali daje pravu sliku učinka kažnjavanja od strane represivnih organa (u najvećem broju slučajeva na Golom otoku), koja se kristalizira u uplašenom, nezadovoljnom, razočaranom i kritičkom pojedincu. UDB-a ove karakteristike naziva jednim imenom: kolebljivci. Zadnja skupina najvjerojatnije predstavlja 'stvarne' IB-ovce koji su i dalje ostali na pozicijama podrške RIB-u ili one pojedince koji su zbog različitih razloga kritičari tadašnjeg režima, ali ih UDB-a iz praktičnih i operativnih razloga svodi na problem njihove prošlosti, tj. pristajanja uz "Rezoluciju". Pretpostavku da su kriteriji za 'ulazak' u prve dvije skupine visoki objašnjavamo tezom da je osnovni (UDB-in) cilj ovih kategorizacija bilo osiguranje informacija lokalnim partijskim forumima o potencijalnim kandidatima za članstvo u Savezu komunista iz redova bivših "ibeovaca". Zbog toga, najviše pojedinaca imamo u 3. skupini, koja predstavlja "filter" Službe sigurnosti. Sukladno tome, zaključujemo da je postotak pojedinaca koji su odbacili svoje stare ideale i podršku IB-u mnogo veći nego 40%, vjerojatnije između 60-70% ukupnog broja kažnjenih zbog podrške IB-u.

2. Stvarni "ibeovci" na području Slavonskoga Broda

Pojam "stvarnog ibeovca" opisan je u bilješci 2. Da bismo u potpunosti uspješno utvrdili tko su stvarni "ibeovci" na području Slavonskoga Broda bila bi nužna detaljna analiza zapisnika islijeđivanja koju su vodili činovnici Udb-e. Međutim tih zapisnika nema u sačuvanim dokumentima. Zbog toga, ćemo izvršiti malo skromniju procjenu broja "stvarnih ibeovaca". Možemo pretpostaviti da su svi ili većina članova raznih "ibeovskih" grupa bili stvarne staljinističke orijentacije ili da je bar nominalno zastupan takav politički pogled. Tako, npr., Ereša ili Grujića možemo smatrati ortodoksnim komunistima (staljinistima). Uz članove svih grupa (11 osoba), u ovu kategoriju ubrajamo i emigrante, tj. 2 osobe (otac i sin Grujić ubrojeni u grupnim djelatnostima).

⁶⁸ Tako, na primjer: Na području kotara Križevci nekoliko godina ranije 1958., 75% bivših "ibeovaca" je revidiralo stav ili nema niti negativno, niti pozitivno držanje što odgovara kategorijama 1. i 2. u slučaju Slavonskog Broda. HDA, fond 1561- Informbiro, kut. 19., elaborat Križevci.

Realna je pretpostavka da su svi oni koji su nakon IB-a ostali na "ibeovskim" pozicijama bili takvi i za vrijeme sukoba KPJ i SKP(b), te i njih ubrajamo u ovu kategoriju (vidi poglavlje 5.). Takvih je bilo 9 osoba. Moglo bi se samo spekulirati o još nekima od analiziranih "ibeovaca" iz skupine 3. (*vidi poglavlje 6.*), koji bi također mogli pripadati ovdje analiziranoj skupini, međutim podaci su polovični te se ne može, temeljem toga donositi definitivne zaključke. Zato će se broj "stvarnih ibeovaca" procijeniti na gotovo polovicu (22 ili 44%), ukupnog broja uhapšenih i kažnjenih "ibeovaca" područja Slavnskoga Broda (50). Za preostale uhapšene i kažnjene "ibeovce" ne može se sa sigurnošću utvrditi stvarnu političku orijentaciju ili razloge pristajanja uz RIB. Znači, preostalih 56% uhapšenih i kažnjenih "ibeovaca" svrstano je u one koji su kažnjeni nevini ili iz nekih drugih razloga, te u moguće "stvarne ibeovce" ali za to ne postoje čvrsti dokazi.

6. Zaključak

Neposredne posljedice sukoba KPJ i Informbiroa, koje su se očitovale u pristajanju uz sadržaj Rezolucije Informbiroa, te represivnoj akciji UDB-e, trajale su od 1949.-1952. godine. U tome razdoblju izvršen je najveći broj uhićenja pristalica RIB-a na području Slavnskoga Broda, što je komplementarno istim akcijama na razini tadašnje Narodne Republike Hrvatske i Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Na području Slavnskoga Broda djelovale su dvije 'grupe' (Grupa Josipa Ereša i Grupa 'Gimnazija'), 1948. i 1949. godine. Sve grupe oko Josipa Ereša bile su rezultat njegove suradnje s Vjekoslavom Smoljanom iz Zagreba. Erešove grupe su bile povezane labavim vezama, najvećma orijentirane prema propagandnoj djelatnosti (kao i 80% ukupne IB-ovske djelatnosti s područja Slavnskoga Broda)⁶⁹. Grupa 'Gimnazija' bila je skupina gimnazijskih učenika pod vodstvom Dušana Grujića, čiju djelatnost također karakterizira propagandni karakter i politika 'čekanja'. Zbog takva sadržaja i metoda djelovanja, ove grupe u tadašnjim okolnostima nisu predstavljale veću opasnost po svakodnevno funkcioniranje i sigurnost područja Slavnskoga Broda. Pojedinačno pak djelovanje pristalica Rezolucije Informbiroa očitovalo se u sličnim načinima rada kao i kod ostalih IB-ovskih grupa istog kraja, sa sličnim posljedicama po sigurnost analiziranog područja.

Prva veća oslobađanja kažnjenih IB-ovaca počinju već 1951. godine, a zadnji IB-ovci bit će pušteni 1956. godine, kada se formalno završava problem 'Informbiroa' na području Slavnskoga Broda.

U vremenu nastanka analiziranog elaborata UDB-e, 1962. i 1963., 9 osoba, prema zapisnicima, nije 'revidiralo' svoj IB-ovski stav, te je ova služba

⁶⁹ HDA, fond 1561 - Informbiro, elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirom sa kotara Sl. Brod'.

bila mišljenja da su oni opasnost za sigurnost zemlje i da su i dalje na starim ideološkim pozicijama, posredstvom čega zaključujemo da je većina kažnjenih pojedinaca odbacila prijašnje političke stavove i da nisu predstavljali opasnost (prije svega političku), za lokalno područje.

Broj 'stvarnih pristalica' Rezolucije Informbiroa kretao se inače oko trećine od ukupnoga broja kažnjenih osoba (ubrojena je većina članova IB-ovskih grupa i pojedinca koji su početkom šezdesetih i dalje bili na pozicijama RIB-a), te se za njih može ustvrditi da su bili klasični staljinisti ili protivnici tadašnjeg političkog režima u Jugoslaviji.

Većina kažnjenih IB-ovaca područja Slavenskoga Broda bili su Hrvati (67%), zatim Srbi (23%), te ostali (10%), što je logično s obzirom na tadašnju nacionalnu strukturu.

Problem kominformizma nije snažno pogodio područje Slavenskog Broda. Metode koje su koristili pristalice 'Rezolucije' (propagandno djelovanje), bile su poprilično neagresivne i samim time nisu bitnije ugrožavale ritam rada lokalnih partijskih foruma. UDB-a je do 1952. godine suzbila svako izjašnjavanje u IB-ovskom smjeru, te onemogućila na bilo koji način širenje podrške IB-u. Sadržaj i forma dokumenata nam ne omogućavaju analizu razloga pristajanja pojedinaca uz IB, kao niti stvarnu motivaciju uhićivanja istih.

Tablica 1.⁷⁰

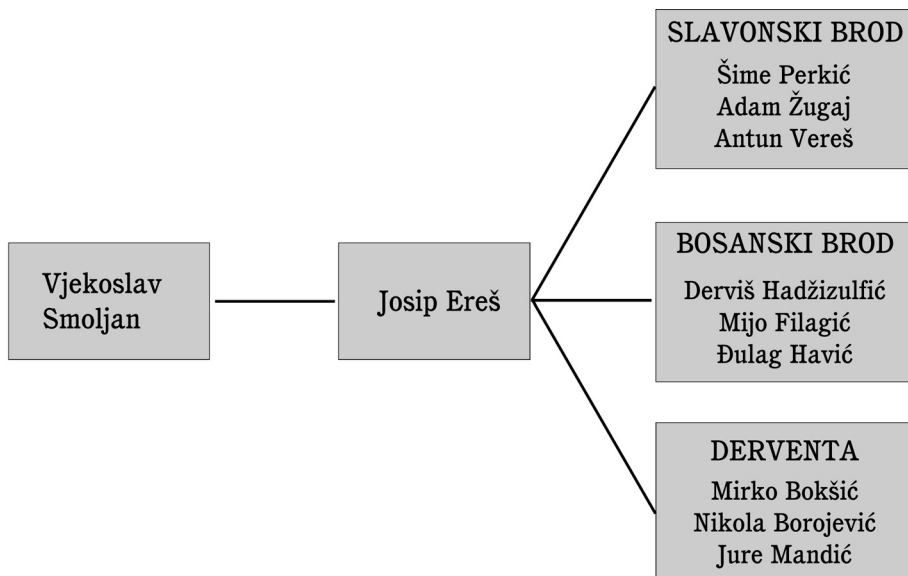
	ADMINISTRATIVNO KAŽNjeni		KAŽNjeni NA VOJNIM SUDOVIMA		KAŽNjeni NA CIVILNIM SUDOVIMA		UHAPŠENI I PUŠTENI		UKUPNO	
	HAPŠENJE	PUŠTANJE	HAPŠENJE	PUŠTANJE	HAPŠENJE	PUŠTANJE	HAPŠENJE	PUŠTANJE	HAPŠENJE	PUŠTANJE
1948.	-		1	-	1	-	-	-	2	-
1949.	20	4	5	-	1	-	6	6	32	10
1950.	3	7	-	.	-	-	1	1	4	8
1951.	15	8	-	2	-	1	8	8	23	19
1952.	1	6	2	1	-	-	1	1	4	8
1953.	-	9	-	-	1	1	-	-	1	10
1954.	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
1955.	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
1956.	-	-	-	5	-	-	-	-	-	5
UKUPNO	39		8		3		16		66	

⁷⁰ Tablice izradene prema izvornim dokumentima.

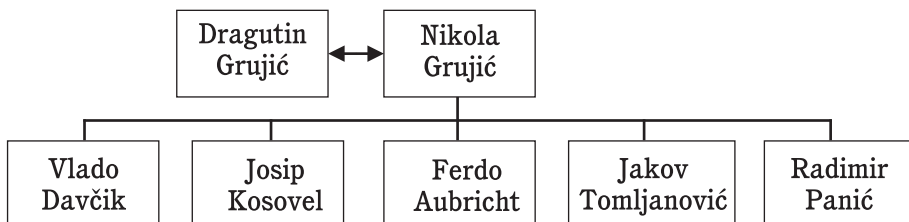
Tablica 2. Nacionalnosti kažjenih "ibeovaca"

	<i>ADMINISTRATIVNO KAŽNJENI</i>	<i>KAŽNJENI NA CIVILNIM SUDOVIMA</i>	<i>KAŽNJENI NA VOJNIM SUDOVIMA</i>	<i>UHAPŠENI I PUŠTENI</i>	<i>UKUPNO</i>
<i>HRVATI</i>	32	2	4	13	51
<i>SRBI</i>	8	1	4	5	18
<i>CRNOGORCI</i>	1	-	-	-	1
<i>MAKEDONCI</i>	1	-	-	1	2
<i>POLJACI</i>	1	-	-	-	1
<i>UKRAJINCI</i>	-	-	2	-	2
<i>MAĐARI</i>	-	1	-	-	1
<i>UKUPNO</i>	43	4	10	19	76

Shema 1. Grupa Josipa Ereša i grupe proizašle iz njegovog djelovanja

Shema 2. Shema grupe "Gimnazija"

Literatura

- Banac, Ivo: *Sa Staljinom protiv Tita* (Zagreb, 1990).
- Bilić, Đuro: *Goli otok i Dabravine* (Zagreb, 1998).
- Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, ur. Tomislav Badovinac (Zagreb, 2009).
- Goldstein, Ivo: *Hrvatska 1918-2008*. (Zagreb, 2008).
- Jandrić, Berislav: *Hrvatska pod crvenom zvijezdom* (Zagreb, 2005).
- Jovanović, Dragoljub: *Muzej živih ljudi*, Sv.1 (Beograd, 1990).
- Jović, Dragiša i Mile Konjević: *Radnički pokret u Slavonskom Brodu između dva svjetska rata* (Slavonski Brod, 1974).
- Kontler, László: *Povijest Mađarske* (Zagreb, 2007).
- Kržavac, Savo i Dragan Marković: *Informbiro – Šta je to?* (Beograd, 1976).
- Leček, Suzana: Brodski odvjetnik Filip Markotić – 'desni' haesesovac?, *Scrinia slavonica* 6 (2006).
- Marković, Dragan: *Istina o Golom otoku* (Beograd, 1987).
- Previšić, Martin: 'Informbiro' križevačkog kotara 1948.-1958. godine, *Cris – časopis Povijesnog društva Križevci*, god. IX, br. 1 (2009).
- Radonjić, Radovan: *Izgubljena orijentacija* (Beograd, 1985).
- <http://www.gmm-sb.com/clanak.aspx?ID=11>

Izvori

- Hrvatski državni arhiv (Zagreb), RSUP SRH SDS – INFORMBIRO, fond (1561), kutija 19, Elaborat 'Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirou sa kotara Sl. Brod'.
- Hrvatski državni arhiv (Zagreb), RSUP SRH SDS – INFORMBIRO, fond (1561), kutija 18.
- Hrvatski državni arhiv (Zagreb), RSUP SRH SDS – INFORMBIRO, fond (1561), kutija 20
- Svjedočanstvo (autorizirano), 'ibeovca' Zlatka Hilla Martinu Previšiću (2009).
- Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Hrvatske, Narodne novine, god. V. /XCI/, br. 29, Zagreb, 1949;
- Zakon o podjeli Narodne Republike Hrvatske na kotare, gradove općine, Narodne novine, god VII. /CXIV/, br. 16, Zagreb, 1952;
- Zakon o području kotara i općina u Narodnoj Republici Hrvatskoj, Narodne novine, god. XI. /CXVII/, br.36, Zagreb, 1955.,
- Zakon o područjima općina i kotara u Narodnoj Republici Hrvatskoj, Narodne novine, god. XVIII /CXXIV/, br.39, Zagreb, 1962.

Summary

ACTIVITIES OF THE COMINFORM SUPPORTERS IN SLAVONSKI BOD AREA (1948-1955)

The consequences of the conflict between (Information Bureau of Communist Parties, IB) the Cominform and the Communist Party of Yugoslavia caught the entire area of Yugoslavia, including Slavonki Brod. The first followings of Cominform supporters in the analyzed area, started in 1948. There are two characteristic types of action of the Cominform Resolution supporters: groups around Josip Ereš and the group in Gimnasium of Slavonki Brod. Both groups were active during 1948 and 1949 when their activities were suppressed by the State Security Service (UDBA). Both groups were known to have acted on propagandist plan. Individual activities started in 1948, and ended in 1953, with emphasized propagandist activities among individuals.

First bigger discharges of imprisoned people, who were sentenced to prison for supporting the Cominform, began in 1951, and last of the supporters were discharged in 1956. A total of 50 people in Slavonki Brod area were arrested and convicted for being active in the Cominform. Four people, who escaped the Slavonki Brod area, were active in the Cominformist emigration. After the conflict with the Cominform ended, State Security Service (UDBA) was continuously evaluating political views of freed Cominform supporters, and in 1962, according to these documents, there were 9 people still in favour of the Cominform political views. The majority of arrested and imprisoned Cominform supporters in this area were Croats (67%). Most people were sentenced to administrative measure of community service on Goli otok. In Slavonki Brod area, around 50% of the overall sentenced and imprisoned people were „the actual Cominform supporters“. Being a member of Cominform in those years did not make political or social life more difficult in Slavonki Brod.

Key words: Cominform (Information Bureau), Slavonki Brod, State security administration (UDBa), Cominform groups, Cominform emigration, penalties.